

בדין שמיעת לשון הרע

מנחם ציון ארליך

מקור איסור קבלת לשון הרע

נאמר בגמרא בפסחים (ק"ח ע"א): "ואמר רב ששת משום רבי אלעזר בן עזריה: כל המספר לשון הרע, וכל המקבל לשון הרע, וכל המעיד עדות שקר בחבירו - ראוי להשליכו לכלבים. שנאמר: 'לכלב תשליכון אתו', וכתב בתריה (שמות כג, א): 'לא תשא שמע שוא', וקרי ביה 'לא תשיא'¹. הגמרא לומדת מהפסוק "לא תשא שמע שוא אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס", שאסור לספר לשה"ר ולקבל לשה"ר ולהעיד עדות שקר. ומי שעושה זאת ראוי להשליכו לכלבים, כיון שהפסוק הנ"ל נסמך לפסוק הקודם - "לכלב תשליכון אתו" (נאמר לגבי בשר טרפה). לכאורה, עדות שקר נלמדה מהסיפא של הפסוק "אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס", וכפי שתרגם אונקלוס: "לא תשוי ידך עם חייבא למהוי ליה סהיד שקר". וכן מהמילים "לא תשא" הגמרא למדה שאסור לקבל לשה"ר, והיינו שאסור לשאת לשה"ר ולקבל אותו. ומהמילים "לא תשיא" הגמ' למדה שאסור להשיא לאחרים, לגרום להם שישאו לשה"ר, והיינו לספר לשה"ר².

והנה, צריך לדון מהו בדיוק האיסור בלקבל לשה"ר, האם הכוונה היא שאסור לקבל את הדברים ולהאמין להם, אבל אין איסור בעצם שמיעת להישא בישא³. או דילמא האיסור הוא אף בעצם השמיעה, וכוונת המילים 'לקבל לשה"ר' היינו לקבל את המידע אליך ע"י שמיעתו.

1. וכן מובא בגמ' במכות (כג ע"א).

2. והיה מקום לומר הפוך, שהמילים "לא תשא" למדנו שאסור לשאת בשפתיים לשון הרע, והיינו לספר לשה"ר. ומהמילים "לא תשיא" למדנו שאסור להשיא על עצמך לשה"ר, והיינו לקבל לשה"ר. וראיה לכך שפירוש המילים "לא תשא" הוא לשאת בשפתיים, ניתן ללמוד מהפסוק (שמות כ, ז) "לא תשא את שם ה' אלקיך לשוא". והיינו שלא לשאת בשפתיים את שם ה' לשוא. אלא שמצינו במכילתא דרבי ישמעאל (משפטים פרשה כ') שלומדת: "לא תשא שמע שוא", הרי זה אזהרה למקבל לשה"ר, מבלי להביא את הלימוד של "לא תשיא", ומשמע כמו האפשרות הראשונה, ד"לא תשא" קאי על המקבל לשה"ר.

3. וכפי שאכן משמע מהתרגום המיוחס ליהונתן: "עמי בני ישראל לא תקבלון מילי שיקרא מגברא דייכול קורצין (עייני רש"י ורמב"ן על הפסוק "לא תלך רכיל בעמך") (ויקרא יט, טז) שדנים בפירוש המילים "ייכול קורצין" ולהקשר שלהם לדיני לשה"ר) בחבריה קדמך ולא תשוי ידך עם רשיעא דיהי סהיד שקר". ומכך שאינו תרגם שאסור לשמוע אלא אסור לקבל, משמע שיש איסור רק בקבלה.

פשטות הסוגיות שאין איסור בשמיעת לשון הרע

והנה, מצינו בגמרא בשבת (נו ע"א) דוגמא לקבלת לשה"ר: "רב אמר: קיבל דוד לשון הרע דכתיב (שמואל ב' ט, ד): "ויאמר לו המלך איפוא הוא ויאמר ציבא אל המלך הנה הוא בית מכיר בן עמיאל בלו דבר", וכתיב: "וישלח המלך ויקחהו מבית מכיר בן עמיאל מלו דבר" (אינו חכם בתורה והוא מצאו מלא דבר וחכם בתורה⁴). מכדי חזייה דשקרא הוא, כי הדר אלשין עילויה מ"ט קיבלה מיניה? דכתיב (שם טז, ג): "ויאמר המלך (אל ציבא) ואיה בן אדוניך ויאמר ציבא אל המלך הנה יושב בירושלים וגו'". ומנא לן דקיבל מיניה? דכתיב (שם טז, ד): "ויאמר המלך הנה לך כל אשר למפיבושת ויאמר ציבא השתחויתי אמצא חן בעיניך אדוני המלך". כאשר דוד ברח מאבשלום בנו, הוא פגש את ציבא עבד מפביבושת⁵, ושאל אותו היכן מפביבושת. וכפי שנאמר שם (טו, ג-ד): "ויאמר המלך ואיה בן אדניך ויאמר ציבא אל המלך הנה יושב בירושלם כי אמר היום ישיבו לי בית ישראל את ממלכות אבי: ויאמר המלך לצבא הנה לך כל אשר למפי בשת ויאמר ציבא השתחויתי אמצא חן בעיניך אדני המלך".

והנה, הגמרא מוכיחה שדוד קיבל לשה"ר, מכך שהוא האמין לציבא (שהרי הוא נתן לו את כל אשר למפיבושת), ומבואר שאיסור קבלת לשון הרע הינו האמנה ולא שמיעה. וכן מוכח מהגמרא בפסחים (פז ע"ב): "אמר ר' יוחנן: מפני מה זכה ירבעם בן יואש מלך ישראל להמנות עם מלכי יהודה? מפני שלא קבל לשון הרע על עמוס. מנלן דאימני (שנמנה יחד עם מלכי יהודה)? דכתיב (הושע א, א): "דבר ה' אשר היה אל הושע בן בארי בימי עוזיה יותם אחז יחזקיה מלכי יהודה ובימי ירבעם בן יואש מלך ישראל". ומנלן דלא קיבל לשון הרע? דכתיב (עמוס ז, י): "וישלח אמציה כהן בית אל אל ירבעם מלך ישראל לאמר קשר עליך וגו'". וכתיב: "כי כה אמר עמוס בחרב ימות ירבעם וגו'". אמר (ירבעם): חס ושלום אמר אותו צדיק כך, ואם אמר מה אעשה לו שכינה אמרה לו". אמציה שולח לירבעם שעמוס רוצה למרוד בו, וכפי שאכן עמוס ניבא שבחרב ימות ירבעם. וגם כאן מבואר שהאיסור הוא דוקא להאמין לדברים, דהרי ירבעם לא האמין שעמוס מורד בו, אבל הוא כן שמע עליו לשה"ר.

4. רש"י שם ד"ה בלא דבר.

5. מפביבושת היה בנו של יהונתן (בן שאול המלך), ולאחר שדוד התבסס בממלכתו, הוא החליט לגמול חסד עם מפביבושת, והחזיר לו את כל האדמות שהיו שייכות לשאול, וגם שם אותו מיושבי שולחן המלך.

והנה, לכאורה מצינו במדרש תהילים (מזמור נד) שאיסור קבלת לשה"ר כולל גם איסור שמיעת לשה"ר, וז"ל המדרש: "למנצח בנגינות [משכיל לדוד] בבוא הזיפים ויאמרו לשאול", זהו שאמר הכתוב 'מושל מקשיב על דבר שקר כל משרתיו רשעים' (משלי כט, יב); אמר ר' מאיר בשם ר' יוסף: כך היו ישראל, כיון שראו הזיפים לשאול שהיה מטה אזנו לשמוע לשון הרע על דוד, היו באים ואומרים לו, וכן הוא אומר 'בבוא דואג האדומי וגו'' (תהלים נב, ב). וכן בנבל הוא אומר: 'מי דוד ומי בן ישי' (שמואל א' כה, י). וכיון שראו הזיפים שהיה מקבל לשון הרע, מיד באו גם הם, דכתיב: 'בבוא הזיפים ויאמרו לשאול הלא דוד מסתתר עמנו'. המדרש מתאר איך כאשר יש מציאות שהמלך מקשיב לדברי השקר, המציאות הזאת יורדת ומשפיעה על כל העם. כאשר דוד ברח משאול, הוא הגיע למדבר זיף, והזיפים הלשינו על כך לשאול, משום שהם ראו ששאול מוכן לשמוע לשה"ר על דוד. והנה, מלשון המדרש "כיון שראו הזיפים לשאול שהיה מטה אזנו לשמוע לשה"ר על דוד", ומכך שבסיפא של המדרש כתוב "וכיון שראו הזיפים שהיה מקבל לשה"ר", יוצא שיש איסור לשמוע לשה"ר. דהרישא מפרשת את הסיפא, שאיסור קבלת לשה"ר הוא איסור שמיעת לשה"ר⁶. אלא שלכאורה ניתן לדחות, שהרי ברור ששאול אינו היה רק שומע לשה"ר על דוד, אלא הוא "מטה אזנו לשמוע לשה"ר", והיינו שהוא מקבל ומאמין לדברים, ואם כן בוודאי ששאול עבר על קבלת לשה"ר. ולכן המדרש אומר ששאול קיבל לשה"ר על דוד. ומכל מקום, על אף שיש איסור קבלת לשה"ר, מותר ואף מוכרח לחוש לדברים כאילו הם נכונים, ולעשות מעשים כדי שלא להיפגע. למשל, אם ראובן שומע ששמעון הוא גנב, אסור לראובן להאמין לדברים, אבל מותר לו לשמור על חפציו ליד שמעון, ואין זה נחשב שהוא קיבל לשה"ר. וכפי שנלמד מהגמרא בנידה (סא ע"א): "תנא: הוא הבור שמילא ישמעאל בן נתניה חללים. דכתיב (ירמיה מא, ט): 'והבור אשר השליך שם ישמעאל את כל פגרי אנשים אשר הכה ביד גדליה', וכי גדליה הרגן, והלא ישמעאל הרגן?! אלא מתוך שהיה לו לחוש לעצת יוחנן בן קרח ולא חש מעלה עליו הכתוב כאילו הרגן. אמר רבא: האי לישנא בישא אע"פ דלקבולי לא מבעי מיחש ליה מבעי. הנהו בני גלילא דנפק עלייהו

6. ואין להוכיח רק מהרישא של המדרש ש"כיון שראו הזיפים לשאול שהיה מטה אזנו לשמוע לשה"ר על דוד", שאסור לשמוע לשה"ר. מכיון שהמדרש לא אמר ששאול עשה איסור בעצם השמיעה, וניתן לומר ששאול עשה רק דבר מגונה. אבל מכך שבסיפא המדרש חוזר על דבריו וכותב "כיון שראו הזיפים שהיה מקבל לשה"ר", רואים שהמדרש מקביל את שמיעת לשה"ר לקבלת לשה"ר.

קלא דקטול נפשא (יצא עליהם קול שהם רצחו אדם). אתו לקמיה דרבי טרפון, אמרו ליה: לטמרינן מר. אמר להו: היכי נעביד? אי לא אטמרינכו - חזו יתייכו. אטמרינכו - הא אמור רבנן: האי לישנא בישא אע"ג דלקבולי לא מבעי מיחש ליה מבעי. זילו אתון טמרו נפשייכו". ומבואר שאף על פי שאסור לקבל ולהאמין לדברי לשה"ר, מכל מקום לחוש בוודאי מותר, ואם האדם אינו יחשוש, הוא ישא באחריות של הנזקים שיקרו לאחר מכן.

שיטת השאלות שהאיסור הינו דוקא שעושה מעשה וקשיים

בדבריו

והנה, לכאורה מצינו בשאלות שהאיסור הינו דוקא כאשר השומע עושה מעשה בעקבות הדברים, וז"ל (קכט): "שאלתא דאסיר להון לדבית ישראל לאישתעויי לשה"ר, וכי היכי דאסיר לאשתעויי הכי אסיר לקבוליה. דהכי אשכחן במרגלים דבדיל לשון הרע דאישתעו להון לדבית ישראל וקבלוה ישראל מינייהו, איענשו עלה דמילתא... ברם צריך למימר אמור רבנן, אסור לקבולי לשון הרע למיעבד ביה מעשה, אבל למיחש ליה בעי לפרהוזי ליה (לשמור את עצמו), אי לא? מי אמרינן כי אסיר לקבוליה למיעבד ביה מעשה אבל למיחש ליה בעי לפרהוזי נפשיה מיניה? היכי דמי - כגון דאמרו ליה פלניא קא מסגי בניכלא בהדך, מי בעי למיחש ליה ופרהוזי נפשיה מיניה, או דילמא אי חייש קא חשיד ליה, ואמר מר (שבת צז ע"א): "החושד בכשרים לוקה בגופו" ואסיר. ת"ש (נידה סא ע"א) דאמר רבא: האי לישנא בישא, אע"ג דלקבוליה לא מיבעי, למיחש ליה מיבעי וכו". השאלות שואל האם כאשר האדם עושה מעשים בגלל שהוא חושש ללשה"ר ששמע, האם בכך הוא עובר על איסור קבלת לשה"ר, ועונה השאלות: "ת"ש דאמר רבא: האי לישנא בישא, אע"ג דלקבוליה לא מיבעי, למיחש ליה מיבעי וכו". והנה, מלשון השאלות שאמר "ברם צריך למימר אמור רבנן, אסור לקבולי לשה"ר - למיעבד ביה מעשה", משמע שאיסור קבלת לשה"ר, הוא דוקא כאשר עושה מעשה בעקבות הלשה"ר ששמע. אבל אם הוא רק מאמין לדברים בליבו, אין איסור בכך. ומ"מ מעשים שהוא עושה בשביל לשמור את עצמו מותר.

ולכאורה קשה מנין לשאלות שהאיסור קבלת לשה"ר הוא דוקא כאשר השומע עושה מעשה, דהנה מפשטות הסוגיות משמע שיש איסור דוקא בעצם השמיעה, ולא מצינו שהגמרא חלקה ואמר שהאיסור הוא דוקא כאשר עושה מעשה. ולכאורה גם בעצם הלשון "מקבל לשה"ר", לא נשמע שהאיסור הוא

דוקא כאשר הוא עושה מעשה בעקבות הלשה"ר, אלא מספיק שהוא מאמין לדברים. ולכאורה, אף בדברי השאילתות עצמו יש להתקשות, שהשאילתות שואל האם כאשר האדם חושש ושומר את עצמו מפני הדברים ששמע, האם בכך הוא עובר על "החושד בכשרים לוקה בגופו". ולכאורה יש להקשות, הרי על פי השאילתות כאשר האדם רק מאמין לדברים (ולא עושה מעשה) הוא אינו עובר איסור, אבל ברור שהוא עובר על ה"חושד בכשרים". דלכאורה פשט המימרא של "החושד בכשרים", הוא שכל החושד בכשרים אף אם הוא אינו עושה מעשה בעקבות החשד, נחשב חושד בכשרים. וכפי שמצינו במשה (שבת צ"א): "אמר ריש לקיש: החושד בכשרים לוקה בגופו. דכתיב (שמות ד, א): 'והן לא יאמינו לי וגו', וגליא קמי קוב"ה דמהימני ישראל". ומבואר שמשה חשד בבני ישראל שהם לא יאמינו לדבריו (ולכן הוא נצטרע בידו), אע"פ שהוא לא עשה שום מעשה בעקבות כך.⁷

הסבר אחר בדברי השאילתות שגם לשיטתו האמנה נאסרה

ומכח הקושיות הנ"ל נראה בס"ד להסביר אחרת דברי השאילתות, דמה שהשאילתות כתב: "ברם צריך למימר אמור רבנן, אסור לקבולי לשה"ר - למיעבד ביה מעשה, אבל למיחש ליה בעי לפרהוזי נפשי מיניה", אין הכוונה שאיסור הקבלה הוא דוקא כאשר הוא עושה מעשה, אלא השאילתות שואל האם האיסור לקבל ולהאמין ללשה"ר, וכמובן שאסור גם לעשות מעשה בעקבות כך, האם כאשר עושה מעשה שנועד להציל את עצמו הדבר מותר. ובעצם השאילתות רק הקביל מעשה שנעשה מתוך שמירה לבין מעשה שנעשה מתוך האמנה בלב. אבל גם על פי השאילתות יש איסור להאמין ללשה"ר אף שהוא אינו עושה מעשה. וכן משמע גם מהרישא של דבריו, שכאשר השאילתות מבאר שאסור לקבל לשה"ר הוא אינו מזכיר שהאיסור הוא רק שהוא עושה מעשה. ורק כאשר הוא שואל האם מותר לחשוש אז השאילתות מזכיר את הענין שדוקא כאשר עושה מעשה. ולכן נראה לענ"ד לומר שאף ע"פ השאילתות יש איסור להאמין ללשה"ר, גם כאשר אינו עושה מעשה.

7. ודחוק לומר שמשה עשה מעשה בעצם כך שהוא אמר לקב"ה שבני ישראל לא יאמינו לו, ואף אם נאמר שעצם האמירה גם כן נחשבת מעשה, מ"מ עדיין פשט המימרא של 'החושד בכשרים' זה אף כאשר אינו עושה מעשה.

ר' יונה והרשב"ם נקטו בפשיטות שהאיסור הוא רק בהאמנה

גם ר' יונה סבר שאיסור קבלת לשה"ר הוא דוקא כאשר הוא מאמין ללשה"ר, וז"ל (שערי תשובה שער ג' אות ריא): "והנה הוזהרנו מן התורה שלא לקבל לשון הרע אולי הנה הוא שוא ודבר כזב. שנאמר (שמות כג): לא תשא שמע שוא". ומבואר בדבריו שאסור להאמין לדברי לשה"ר. והטעם שלא נקבל את הדברים הוא משום שאין אנו יודעים אם הם אמת או דלמא דברי שקר הם. וכן כתב עוד בהמשך (אות ריג): "והנה הוזהרנו במה שכתוב (שמות כג) לא תשא שמע שוא. שלא נאמין בלבנו ספור לשון הרע להחזיק במחשבתנו כי הדברים אמת, להבזות בעינינו את מי שנאמרו עליו". ומבואר שהשומע צריך לא להאמין לדברים, שהוא יגיע למצב בו הוא אינו מבזה בעיני עצמו את האדם שעליו ספרו הלשה"ר. ומכל מקום לכאורה לא מצינו בר' יונה שיש איסור בעצם שמיעת לשה"ר⁸. וכן כתב הרשב"ם (פסחים קיח ע"א ד"ה המקבל לשון הרע): "שמקבלו ומאמינו על חבירו".

שיטת ספר החרדים שיש איסור אף בשמיעה וקשיים בשיטתו

לעומת זאת, הספר החרדים כותב במפורש שיש איסור אף בשמיעת לשה"ר, וז"ל (מצות ל"ת, פ"ג): "'לא תשא שמע שוא', דהוזהרנו בו שלא לקבל לשה"ר. כלומר שלא להאמין בלב אם כבר שמע כדכתיבנא לעיל. גם בכלל לאו זה שלא לשמוע באזנינו שום לשה"ר ודברי גנות על חבירו. והוזהרנו בזה נמי במצות עשה, שנאמר: 'ויתד תהיה לך על אזניך', כדכתיבנא לעיל דיוסף אצבעו באזנו כדי שלא ישמע. ענף מצוה⁹. ומבואר דס"ל שבכלל הלאו של 'לא תשא' נכלל גם איסור שמיעה. ולכאורה קשה, דלא מצינו שום מקור שמלמדנו שיש איסור לשמוע לשה"ר. ומה שהביא החרדים את דרשת הגמרא בכתובות, נראה לענ"ד לפרש את הגמרא אחרת¹⁰. וז"ל הגמרא שם (ה ע"א-ב): "דרש בר קפרא: מאי דכתיב (דברים כג, יד): 'ויתד תהיה לך על אזניך', אל תקרי 'אזניך' אלא על אוזניך, שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יניח אצבעו באזניו. והיינו דאמר ר' אלעזר: מפני מה אצבעותיו של אדם דומות ליתידות... אלא מה טעם משופות (מחודדות) כיתידות? שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יניח אצבעותיו באזניו.

8. ומכל מקום באות ריב כתב, שעל השומע להראות פנים נזעפים שהוא אינו מאמין לדברים, ואם הוא אינו עושה כך (אלא רק לא מאמין בליבו) הוא גורם לכך שהאנשים מסביבו

שהדברים אמתיים, מכיון שזה נראה שהוא מקבל את הדברים, והוא נותן לכך תוקף.

9. היינו שאין מצוה זו נמנת עם תרי"ג מצות.

10. וכך גם הסביר מו"ר הרב שמואל טל שליט"א (שיעור כללי - קבלת לשון הרע).

תנא דבי רבי ישמעאל: מפני מה אוזן כולה קשה והאליה רכה? שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יכוף אליה לתוכה. תנו רבנן: אל ישמיע אדם לאזניו דברים בטלים מפני שהן נכוות תחלה לאיברים". הגמרא דרשה שיש לאטום את האוזניים כאשר אדם שומע דבר שאינו הגון. ולכאורה קשה לפרש ש"דבר שאינו הגון" הכוונה ללשה"ר. שהיה על הגמרא לומר - אם ישמע אדם לשה"ר וכו'. ולכאורה יותר משמע מהגמרא שאין לשמוע כל דבר שאינו הגון, כגון דיבורים בטלים, וכפי שהגמרא מביאה בהמשך את הברייתא שאומרת שלא לשמוע דברים בטלים. ומכיון שברור שאין איסור לשמוע דברים בטלים, ממילא משמע שכוונת הגמ' היא רק שאין ראוי לשמוע דברים בטלים ולא לאיסור ממשי¹¹.

שיטת הרמב"ם

הרמב"ם בהלכות דעות מזכיר את המקבל לשה"ר בדרך אגב (פ"ז ה"ג): "...ועוד אמרו חכמים: שלשה לשה"ר הורגת - האומר והמקבלו וזה שאומרין עליו, והמקבלו יותר מן האומר". ולכאורה אין הכרח שיש איסור בקבלת לשה"ר, אלא רק שהמקבל לשה"ר נהרג מכך (וכמו שאין איסור לזה שאומרים עליו את הלישנא בישא). אלא שבהלכות סנהדרין הרמב"ם מזכיר בפירוש שיש איסור בקבלת לשה"ר, וז"ל (פכ"א ה"ז): "אסור לדיין לשמוע דברי אחד מבעלי דינין קודם שיבא חבירו או שלא בפני חבירו. ואפילו דבר אחד אסור, שנאמר: 'שמוע בין

11. ממקורות רבים משמע שהמושג 'דברים בטלים' בחז"ל הוא דברים שאין בהם כל תועלת (ולאו דוקא דבר רע כגון לשה"ר). וכפי שמצינו בגמרא בברכות (לא ע"א): "תנו רבנן אין עומדין להתפלל לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות ולא מתוך שחוק ולא מתוך שיחה ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים, אלא מתוך שמחה של מצוה. וכן לא יפטר אדם מחברו לא מתוך שיחה ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים, אלא מתוך דבר הלכה". ומכך ש'דברים בטלים' בא ביחד עם דברים כגון שחוק, שיחה וכו', שלכאורה אינם אסורים אלא רק אינם ראויים, משמע שדיבור בדברים בטלים גם אינו אסור. וכן מצינו עוד בברכות (סא ע"א): "אמר ליה אשריך רבי עקיבא שנתפסת על דברי תורה אוי לו לפפוס שנתפס על דברים בטלים". וגם כאן משמע שמדובר על דברים ריקים חסרי תועלת. וכן הביא הרמב"ם בפירושו למשנה באבות בחלקי הדיבור, וז"ל (א, יז): "החלק הג' הוא הדבור הנמאס אשר אין בו תועלת לאדם בנפשו ולא עבירה ולא מרי, כרוב ספור ההמון במה שאירע ומה שהיה ומה הם מנהגי מלך פלוני בהיכלו, ואיך היתה סבת מות פלוני, או איך התעשר פלוני. ואלו קוראים אותם החכמים שיחה בטלה. והחסידיים השתדלו בעצמם להניח זה החלק מן הדבור, ונאמר על רב תלמידו של ר' חייא שלא שח שיחה בטלה מימיו". ומבואר ברמב"ם שאף שדיבור בטל הינו מאוס, מכל מקום אינו מן הדיבורים האסורים. ומכיון שאין איסור לדבר דברים בטלים, קל וחומר שאין איסור לשמוע דברים בטלים.

אחיהם'. וכל השומע מאחד עובר בלא תעשה שנאמר: 'לא תשא שמע שוא'. ובכלל לאו זה אזהרה למקבל לשה"ר ומספר לשה"ר ומעיד עדות שקר. וכן בעל דין מוזהר שלא ישמיע דבריו לדיין קודם שיבא בעל דין חבירו, וגם על זה וכיוצא בו נאמר: 'מדבר שקר תרחק'. ומפורש שישנו איסור לקבל לשה"ר והוא נלמד מהפסוק "לא תשא שמע שוא"¹². ולכאורה משמע בדעת הרמב"ם שהאיסור הוא רק לקבל את הדברים כאמת, אבל אין איסור לשמוע את הלשה"ר. דהרי אם היה איסור לשמוע היה על הרמב"ם לכתוב בפירוש שהאיסור הוא לשמוע, ולא להשתמש רק בלשון 'מקבל' לשה"ר.

והיה מקום להוכיח שיש איסור בעצם השמיעה ממה שהרמב"ם כתב בהלכות דעות (פ"ז ה"ו), וז"ל: "כל אלו הם בעלי לשה"ר, שאסור לדור בשכונתם וכ"ש לישב עמם ולשמע דבריהם. ולא נחתם גדר דין על אבותינו במדבר אלא על לשה"ר בלבד". ומבואר שיש איסור לישב עם בעלי לשה"ר ולשמע דברי הלשה"ר שהם מספרים. אלא שלכאורה יש לדחות משום שנראה שיעקר הענין בהלכה זו, הוא ההרחקה מבעלי לשה"ר, ולכן אין לשמוע בעלי לשה"ר כלל, אף אם הם לא מספרים לשה"ר. ולא מדובר כאן באיסור בשמיעת לשה"ר. וכפי שמשמע מכך שהרמב"ם כתב לפני כן שאסור לדור בשכונתם, והיינו להתרחק מהם. מה גם שלגופו של ענין לכאורה אין כוונת הרמב"ם שיש איסור ממש להתקרב עליהם, אלא הכוונה שכך רק ראוי לעשות. וכפי שמשמע ממה שכתב הרמב"ם בהלכות נגיעים (פרק טז ה"י): "...ויהיה (המצרע שיוצא מחוץ למחנה) מבדל ומפרסם לבדו עד שלא יתעסק בשיחת הרשעים שהוא הליצנות ולשה"ר. ועל ענין זה מזהיר בתורה ואומר (דברים כד, ח): 'השמר בנגע הצרעת', (דברים כד, ט) 'זכור את אשר עשה ה' א-לקיך למרים בדרך'. הרי הוא אומר התבוננו מה ארע למרים הנביאה שדברה באחיה שהיתה גדולה ממנו בשנים וגדלתו על ברכיה וסכנה בעצמה להצילו מן הים, והיא לא דברה בגנותו אלא טעתה שהשותו לשאר נביאים, והוא לא הקפיד על כל הדברים האלו שנאמר (במדבר יב, ג): 'והאיש משה ענו מאד', ואע"פ כן מיד נענשה בצרעת. ק"ו לבני אדם הרשעים

12. ומקורו של הרמב"ם הוא מהמכילתא דרבי ישמעאל (משפטים פרשה כ): "לא תשא שמע שוא". הרי זה אזהרה למקבל לשה"ר; דבר אחר, הרי זה אזהרה לדיין שלא ישמע מבעל דין, עדי שיהא בעל דינו עמו שנאמר: 'עד האלוקים יבא דבר שניהם'; דבר אחר, הרי זה אזהרה לבעל דין, שלא ישמיע דבריו לדיין עד שיהא בעל דינו עמו, שנאמר: 'ועמדו שני האנשים'. ומצאתי שהחפץ חיים הביא מקור נוסף לדברי הרמב"ם מהגמרא בשבועות (הובא בהמשך). וצריך עיון מדוע הרמב"ם לא הביא בפירוש את איסור קבלת לשה"ר בהלכות דעות.

הטפשים שמרבים לדבר גדולות ונפלאות. לפיכך ראוי למי שרוצה לכון ארחותיו להתרחק משיבתן ומלדבר עמהן כדי שלא יתפס אדם ברשת רשעים וסכלותם" והנה, אם ישנו איסור לדור בשכונתם ולישב עמהם, קשה מדוע הרמב"ם נקט כאן לשון "ראוי... להתרחק משיבתן ומלדבר עמהן", ולכן נראה שכוונת הרמב"ם בהלכות דעות היא רק להנהיג ראויה ולא לחובה הלכתית.

אלא שכל דברים אלו לכאורה סותרים את מה שכתב הרמב"ם בפירושו למשנה באבות, וז"ל (פ"א, יז): "... אמרו ג' לשון הרע הורגתן: האומר, השומעו ושומרים עליו. ואמרו: המקבלו יותר מן האומר". ומבואר שהרמב"ם כתב בפירוש שיש איסור בעצם שמיעת לשה"ר, וכך הוא מבין איסור קבלת לשה"ר¹³. אלא שקשה טובא לומר כך, ממה נפשך: אם הרמב"ם ראה צורך לפרש את המושג 'קבלה' שהכוונה היא לשמיעה, מדוע הוא לא עשה זאת בהלכות דעות, ששם הוא מצטט את אותה מימרא והוא כותב "המקבלו". ואם נאמר שלרמב"ם היה פשוט שהמושג 'קבלה' הכוונה לשמיעה, ולכן הוא לא ראה צורך לכתוב זאת בהלכות דעות, א"כ מדוע הוא עושה זאת בפירושו למשנה. ולכאורה צריך לומר שהרמב"ם התכוון ש"השומעו", היינו דוקא ששומע את הלשה"ר ומאמין לו, ולא לסתם שמיעה בעלמא.

והראה לי מו"ר הרב דניאל אדר שליט"א את מה שכתב הרמב"ם באגרתו לר' פנחס הדיין (אגרות הרמב"ם, מהדורת הרב שילת, ח"ב עמ' תלו), וז"ל: "כבר הודעתו להדרת כג"ק מרנא ורבנא פינחס ש"צ, הדין הגדול, המעוז המגדול, החכם המפלא, בר' משולם הרב זצ"ל, שלא נתאחרתי להשיב על כתבך הראשונים והאחרונים אלא מפני חליי, לא מפני דברים ששמעת, שאיני ממקבלי לשון הרע. ואני יודע שכל דבר שיעתק מאיש לאיש ישתנה ויתוסף בו כמה תוספות, ויותר מזה למי שירצה הרגיל (ללכת רכיל)". הרמב"ם מסביר לר' פנחס הדיין שהוא לא האמין לדברים ששמע על ר' פנחס הדיין, שהוא אינו ממקבלי לשון הרע. ומבואר בדבריו, שאיסור קבלת לשון הרע הינו דווקא כאשר הוא מאמין לדברים ולא כאשר הוא שומעם.

שיטת החפץ חיים שיש איסור אף בעצם השמיעה

ורבנו הקדוש מרן החפץ חיים זצ"ל פסק שיש איסור אף בשמיעת לשה"ר, וז"ל (הלכות לשה"ר כלל ו ס"ב): "אף על שמיעת לשה"ר לבד גם כן יש אסור מן

13. ואע"פ שפירוש המשנה לרמב"ם נכתב בערבית, את המשפט הנ"ל הרמב"ם ציטט בעברית.

התורה, אף דבעת השמיעה אין בדעתו לקבל את הדבר". החפץ חיים מסביר בהמשך שאף שהשמיעה נאסרה, לשמוע לתועלת מותר, אבל גם ששומע לתועלת יש איסור להאמין, ומותר רק לחשוש לדברים. וכתב בבאר מים חיים (שם אות ב): "ואען ואומר בדין זה של שמיעת לשון הרע ובעת השמיעה אין בדעתו לקבל, מדרבנן לא קמבעי לי דאסור, וראיה מכתובות (ה ע"א-ע"ב) דדרש בר קפרא: 'ויתד תהיה לך על אזנך' אל תקרא 'על אזנך', אלא על אונך. שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יניח אצבעו באזניו. וכן אמר ר' אלעזר שם ע"ש; ות"ר: אל ישמיע אדם לאזניו דברים בטלים, שהם נכוות תחלה לאיברים. אלמא דאף שמיעה בעלמא אסור. כי קמיבעי לי לענין אם יש בזה איסור דאורייתא של לא תשא שמע שוא. דזה הדרשא של ויתד וכו' משמע דאסמכתא בעלמא היא". הח"ח מבין מדרשת הגמ' על הפסוק "ויתד וכו'", שיש בודאי איסור דרבנן לשמוע לשה"ר, וכל הספק הוא האם ישנו גם איסור דאורייתא.

בהמשך דבריו, החפץ חיים מקשה על שיטתו מכך שמצינו בגמרא רק לשון 'מקבל לשה"ר', ולא לשמוע, וממילא האיסור הוא רק להאמין. וכן קשה מכך שר' יונה כותב שהאיסור הוא דוקא האמנה (הובא לעיל). ומתוך החפץ חיים, שהגמרא ור' יונה דברו דוקא כאשר האדם שומע לתועלת, ושגם אז יש איסור להאמין לדברים ומותר רק לחשוש להם. ומכל מקום כאשר אין תועלת אסור אף לשמוע. ולכאורה קשה, שפשטות דברי הגמרא ור' יונה שהם לא דברו דוקא במקרה ששומע לתועלת, אלא בסתם שמיעה. מה גם שבר' יונה לא מוזכר כלל שיש איסור בעצם שמיעת לשה"ר. ומה שהחפץ חיים הביא את דרשת הגמרא על הפסוק "ויתד וכו'", שיש איסור בעצם שמיעת הלישנא בישא, לכאורה משמע בגמרא שמדובר רק על הנהגה ראויה ולא על איסור ממש¹⁴.

ובהמשך דבריו החפץ חיים מביא ראיה לכך שיש איסור דאורייתא בשמיעת לשה"ר, וז"ל: "וחפשתי ומצאתי בעזה"י ראיה ברורה לדין זה דאסור מן התורה, והוא ממה דגרסינן בשבועות (דף ל"א): "אסור לדיין לשמוע דברי בעל דין קודם שיבוא בעל דין חבירו וכו', רב כהנא מתני מ'לא תשא' ולא תשיא", והרי זה הפסוק גופא דרשו בפסחים (ק"ח ע"א) לענין לספר לשון הרע ולקבל. וכן איתא ברמב"ם פכ"א מהלכות סנהדרין הלכה ז' דהוא כללם נמי בחדא מחתא וז"ל שם: "אסור לדיין לשמוע דברי בעל דין קודם שיבוא חבירו או שלא בפני חבירו, ואפילו דבר אחד אסור שנאמר שמוע בין אחיכם, וכל השומע מאחד עובר בלא

14. וכפי שהסברנו בס"ד לעיל, כשעסקנו בדברי ספר החרדים.

תעשה שנאמר: 'לא תשא שמע שוא' ובכלל לאו זה אזהרה למקבל לשון הרע ומספר לשון הרע ומעיד עדות שקר. וכן בעל דין מוזהר שלא ישמיע דבריו לדיין קודם שיבוא בעל דין חבירו וכו' עכ"ל (הרמב"ם). ואם כן כי היכי דלענין דיין אסור אפילו לשמוע לבד כדי שלא יכניס צורת הדברים לאזניו, ושוב יהיה קשה להוציא הדברים מלבנו, וכמו שכתב הרמב"ם בספר המצות מצוה רפ"א, כן הוא הדבר בזה". עכ"ל החפץ חיים. הגמרא אומרת דאסור לדיין לשמוע את בעל הדין כאשר הוא לבד ללא הבעל דין השני, מחשש שמא הדיין יאמין לדבריו קצת, ויבוא כשהוא מוטה לדין, ובכך יכריע לרעת בעל הדין השני¹⁵. ואם אנחנו אומרים שהתורה חוששת שמא הדיין יאמין לדברים, ולכך היא אוסרת עליו אף את עצם השמיעה, לכאורה כך גם נאמר לגבי שמיעת לשה"ר, שישנו איסור אף בשמיעה שמא יאמין לדברים.

וממשיך החפץ חיים: "ואין לומר דשם היינו טעמא דאמרינן דכוונת התורה בלאו דלא תשא לאסור בכל גוונא שלא יכנס הדבר לאזניו ויבוא להטות הדין מה שאין כן בענין שמיעת לשון הרע". החפץ חיים מקשה על שיטתו, שמא נאמר שבדיין התורה החמירה שמא יבוא להטות את הדין, אבל סתם השומע לשה"ר, לא שייך בו הטיית דין, וממילא יהיה מותר לו לשמוע לשה"ר. ומתוך החפץ חיים: "דזה אינו, כיון דאסרה התורה האמנה בלב בגנותו של חבירו, וכמו שכתבנו לעיל בשם ר' יונה, וזה עולה בעצמותו, אם כן הוא הדין דאף לשמוע אסור שלא יבוא לידי האמנה בלב, ומנין לנו לחלק בזה, אחת, דהלאו דלא תשא כולל שניהם וכנ"ל, ועוד דבאמת קל וחומר הוא מהתם, ומה התם דאחר כך יבוא בעל דין חבירו ויכחישנו ואפ"ה אסרה התורה השמיעה משום דצדיק הראשון בריבו ושוב קשה אחר כך להוציא דבריו מדעתו, וכל שכן בזה דלא יבוא השכנגדו להכחישו בהמעשה שסיפר דאסור גם כן השמיעה". החפץ חיים מביא שתי טענות מדוע כן יש ללמוד מהדיין לשומע לשה"ר: הטענה הראשונה, דהרי שני האיסורים נלמדו מאותו הפסוק, ומכיון שכך בודאי נאסרה אותה פעולה, והיינו לשמוע. והטענה השניה, שהסברא אומרת שיש להחמיר דוקא בשומע לשה"ר, מכיון שהדיין לאחר שישמע את טענות בעל הדין הראשון, בסוף הוא ישמע גם את בעל הדין השני, ואת מה שיש לו להגיב על דברי בעל הדין הראשון, ואף על פי כן חיישנן שמא הדיין יאמין לדברים. קל וחומר בסתם שומע

15. וכאשר הבעל דין השני נמצא, הוא יכול מיד להגיב על דבריו, ובכך הדיין ישירות רואה את שני הצדדים, והוא לא בא לדין שהוא כבר מוטה לצד אחד.

לשה"ר, שהוא לא ישמע אחר כך את האדם שעליו סופר הלשה"ר, בוודאי שנאסור עליו שמא יאמין ללישנא בישא.

ולכאורה ניתן להביא מהגמרא בשבועות ומהרמב"ם ראייה הפוכה שאין איסור לשמוע לשה"ר, דהרי אם היה איסור בעצם השמיעה, מדוע בדיין אנו משתמשים בלשון שאסור לדיין 'לשמוע', ואילו לגבי קבלת לשה"ר אנו משתמשים בלשון 'לקבל' לשה"ר. ומשינוי הלשון נראה שיש הבדל בין הדברים, שלדיין האיסור הוא בעצם שמיעת הלשה"ר, ואילו בקבלת לשה"ר האיסור הוא דוקא לקבל ולהאמין. ומה שהקשה החפץ חיים, שמכיון שהדבר נלמד מאותו פסוק של 'לא תשא' משמע שהאיסור הוא באותה פעולה, והיינו בעצם השמיעה ולא בהאמנה. לכאורה ניתן ליישב, דהרי מאותו פסוק הגמ' למדה גם לעניין סיפור לשה"ר, שלא שייך בו פעולת השמיעה. וממילא ניתן לומר שגם קבלת לשה"ר אינה מדברת בשמיעה אלא בהאמנה.

קושי מכך שברוב המקרים האדם שישמע לשה"ר יאמין לדברים

וישוב

והנה אם נאמר שאין איסור שמיעת לשה"ר, אלא כל האיסור הוא רק בעצם האמנה, לכאורה באמת מובנת טענתו השניה של החפץ חיים, שכמו שדיין יאמין לדברים, כך גם סתם אדם יאמין לדברים. ופוק חזי, דבסתמא קשה מאוד לשמוע לשה"ר ולא להאמין לדברים, ולהגיע למצב בו "לא נאמין בלבנו ספור לשון הרע להחזיק במחשבתנו כי הדברים אמת, להבזות בעינינו את מי שנאמרו עליו" (כלשון ר' יונה). דהסתמא דמלתא שהאדם מאמין ולו מעט לדברים ששמע. והיינו מצפים שלפחות מדרבנן יהיה אסור לשמוע לשה"ר, שמא יבוא להאמין¹⁶. ונראה ליישב בס"ד, שלרוב אין לשמוע לשה"ר מכיון שעל ידי השמיעה המספר נכשל באיסור לשה"ר, ובכך השומע עובר על לאו ד'לפני עור' (עיי' בפתיחה לח"ח - לאוין ס"ד). וממילא יוצא ששמיעת לשון הרע נאסרת בכל מקרה, ולכן חכמים לא ראו צורך לגזור ולומר שיש איסור בעצם שמיעת לשה"ר. ואף על פי שלא תמיד יש איסור 'לפני עור', שכאשר המספר גם כך יספר זאת למישהו אחר

16. לענ"ד קושיה זו חזקה מאוד. שהמציאות ממש מוכיחה שקשה לא להאמין לדברים, ומי יכול להעיד על עצמו שישמע ולא יאמין לדברים. ואע"פ שמתעם זה לכאורה לא מוכרח לצפות שיהיה איסור דאורייתא, כי נסותרות דרכי ה'. מ"מ מדרבנן בודאי שהיינו מצפים שהדבר יהיה אסור לשמוע לשה"ר, גזרא שמא יבוא להאמין.

לא שייך בכהאי גוונא איסור 'לפני עור'¹⁷. אלא שמכיון שבהרבה מקרים המספר לא יספר זאת לעוד אנשים¹⁸, ובהרבה מקרים השומע אינו יודע אם הוא יספר זאת לאחר או לא יספר זאת, וממילא הדבר עדיין אסור מדין ספקא דאורייתא לחומרא, ונשאר רק מיעוט מקרים שברור שאין כאן איסור 'לפני עור', חז"ל לא ראו צורך לגזור בכהאי גוונא¹⁹. ומכל מקום אם האדם יודע שיהיה קשה לו שלא להאמין לדברים, בודאי שהוא צריך לגדור את עצמו ולא לשמוע. ואף כשהוא לא מאמין, בודאי שלא ראוי לשמוע לישנא בישא, וכפי שדרשה הגמרא מהפסוק "ויתד וכו'", ומכל מקום הדבר אינו אסור מדינא.

העולה מכל האמור

ונראה²⁰ דמכיון שדעת רוב הראשונים שמותר לשמוע לשה"ר, וכך נראה שסבר הרמב"ם, וכך גם נראה מפטות הסוגיות, אשר על כן נראה שאין איסור בעצם שמיעת הלשה"ר. וכן פסק מו"ר הרב שמואל טל שליט"א (שיעור כללי - קבלת לשה"ר). אלא שברוב המקרים השמיעה תהיה אסורה משום שהשומע מכשיל את המספר באיסור לשה"ר, ובכך השומע עובר על איסור 'לפני עור'. ואף במקרים שאין איסור 'לפני עור' (שהמספר גם כן יספר את הלישנא בישא לאנשים אחרים), המאמין לדברים עובר באיסור דאורייתא של 'לא תשא שמע שוא'. ומכל מקום אף כשהוא אינו מאמין לדברים בודאי שאין ראוי לשמוע לשה"ר, ומצופה מכל עובד ה' שידייר רגליו מכך. ובודאי שאין לקב"ה נחת רוח מכך שבניו שומעים לישנא בישא זה על זה אף כאשר אינם מאמינים לדברים, וכפי שכתב הרמח"ל במסילת ישרים (פרק יח, בביאור מידת החסידות): "אמנם מי שאוהב את הבורא יתברך שמו אהבה אמיתית, לא ישתדל ויכוין לפטור עצמו במה שכבר מפורסם מן החובה אשר על כל ישראל בכלל, אלא יקרה לו כמו

17. איסור 'לפני עור' חל דוקא כאשר החוטא נתלה באדם אחר, אבל אם החוטא גם כן יוכל לעשות את החטא לבדו, אין כאן איסור 'לפני עור'.

18. למשל אם הוא מספר זאת דוקא לחברו. או שהוא סתם נזכר עכשיו בגנות ואח"כ הוא כבר לא יספר אותה.

19. ואיכא למידק האם כאשר ראובן מספר לשה"ר לכמה אנשים, האם הוא עובר על כל אחד מהם באיסור לשה"ר, או דלמא הוא עובר רק על איסור לשה"ר אחד. הנפקא מינה האם כל אחד מהשומעים מכשיל את ראובן ב'לפני עור' או שדוקא הראשון (או הראשונים) שהתחיל לשמוע את ראובן הוא מכשיל אותו.

20. כמובן שהדברים נאמרו על דרך הלימוד ואין לסמוך עליהם למעשה.

שיקרה אל בן אוהב אביו, שאילו יגלה אביו את דעתו גילוי מעט שהוא חפץ בדבר מן הדברים, כבר ירבה הבן בדבר ההוא ובמעשה ההוא כל מה שיוכל".